

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת מקץ וחנוכה, תשע"ג
מספר 996מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

חלומות – לא באספמיא מיכאל-צבי נהוראי

פרשת מקץ משופעת בחולמים ובחלומות, ועל כן מן הדין לתת כאן את הדעת לדרשה אחת המובאת במדרש תנחומא, ואשר על פיה מוטל עלינו להבחין בין חלומות של צדיקים לחלומות של רשעים. ואלו דברי המדרש (תנחומא [בבב], פרשת ויצא, סימן ו):

ילמדנו עוד רבינו מה בין חלומות הצדיקים לחלומות הרשעים? חלומות הרשעים לא בשמים ולא בארץ שנאמר: "וּפְרָעָה חֵלֶם וְהִנֵּה עֵמֶד עַל-הַיָּאָר" (מא:א), אבל חלומות של צדיקים בשמים ובארץ, שכן אתה מוצא שאמר יוסף לאחיו: "וְהִנֵּה אֲנִי מְאֻלָּמִים אֲלָמִים" (לז:ז), הרי בארץ; ובשמים מניין? שנאמר: "וְהִנֵּה הַשָּׁמַיִם וְהַיָּרֵחַ וְאֶחָד עָשָׂר כּוֹכָבִים מְשַׁתְּחִימִים לִי" (ט), וכן באבינו יעקב: "וַיַּחְלֵם וְהִנֵּה סֹלֶם [מְצָב אֲרָצָה וְרֹאשׁוֹ מְגִיעַ הַשָּׁמַיְמָה] (בר' כח:יב), הרי בשמים ובארץ.

אם כן, המדרש מבחין כאן בין שני חלומות של שני סוגי חולמים: בין חלומות של רשעים שהם "לא בשמים ולא בארץ", ובין חלומות של צדיקים שהם מהשמים וגם מהארץ. מאליה מתבקשת אפוא השאלה: כיצד נדע להבחין בין שני סוגי החלומות האלה, ולמאי נפקא מינה? נראה שאת הדרך הנאותה לפתרון שאלה זו כבר הגיש לנו בעל המדרש עצמו, כשהציע את חלומו של יעקב אבינו כמודל אידיאלי לחלומותיהם של צדיקים (בר' כח:יב-יג):

וַיַּחְלֵם וְהִנֵּה סֹלֶם מְצָב אֲרָצָה וְרֹאשׁוֹ מְגִיעַ הַשָּׁמַיְמָה וְהִנֵּה מְלֶאכִי אֶל-הַיָּם עוֹלִים וַיִּוְרְדִים בּוֹ. וְהִנֵּה ה' נֹצֵב עָלָיו וַיֹּאמֶר אֲנִי ה' אֶל-לוֹהֵי אֲבֹתֶיךָ אֲבִיךָ וְאֶל-לוֹהֵי יִצְחָק וְהָאֵשֶׁר אָפֶה שׁוֹכֵב עָלֶיךָ לְךָ אֶתְנַנֶּה וְלִזְרָעֶךָ.

מעתה לא נותר כי אם לסמן את המאפיינים הבולטים של חלום יעקב ולקבוע על פיהם את אמת המידה לבחינת כשרותם וערכם של כלל החולמים והחלומות. כפי הנראה, אכן בדיוק לזה התכוון הרמב"ם במורה הנבוכים, בבואו לפרש ולבאר את פרטי הפרטים והכוונות של חלום יעקב (מורה נבוכים א, טו):

"והנה ה' נצב עליו" – קבוע, מתמיד עליו, כלומר על הסולם אשר קצהו הראשון בשמים וקצהו האחרון על הארץ, ובו מטפס ועולה כל מי שעולה עד שהוא משיג בהכרח את מי שעליו, מכיוון שהוא קבוע ומתמיד בראש הסולם... "ומלאכי אל-הים" הם הנביאים, אשר נאמר עליהם בבירור: "וַיִּשְׁלַח מְלֶאכֶּה" (במ' כ:טז); "וַיַּעַל מְלֶאכֶּה-ה' מִן-הַגִּלְגָּל אֶל-הַפְּכִים" (שופ' ב:א). מה מושלם דברו "עולים ויורדים": העליה לפני הירידה, כי אחרי העליה וההגעה אל שלב ידוע של הסולם, תבוא הירידה עם הצו שקיבל להנהיג את אנשי הארץ

* פרופ' מיכאל צבי נהוראי הוא גמלאי המחלקה לפילוסופיה יהודית ומכללת ליפשיץ.

וללמדם. דבר זה מכנים בשם ירידה, כפי שביארנו. אחזור... אל מטרתנו, ש"נצב" עליו הוא קבוע ומתמיד וקיים... במשמעות זאת נאמר: "וְנִצְבְּתָ עַל-הַצּוּר" (שמ' לג: כא).

פירושו של הרמב"ם לחלום יעקב מעלה אפוא שהמאפיינים הבולטים בחלומות הצדיקים מוצאים את ביטויים על פי שתי הנחות יסוד: א) ההנחה בדבר קיומה של זיקה בין הישויות הנבראות – השמימית והארצית, לאמור, שתייהן פועלות ונפעלות בהרמוניה, כמערכת אחת; ב) שהבורא לעולם ניצב בראש המערכת ומשפיע שפע של דעת לבני אנוש היודעים להקשיב. יתר על כן, מתוך דברי הרמב"ם במקום אחר במורה הנבוכים ניתן להסיק שהדרשן אינו מסתפק בהצבת המאפיינים של חלום הצדיקים, אלא הוא גם מתריע מפני הרשעים השוברים את צינורות השפע האלוקי כדי למנוע מהציבור הרחב לטעות אחריהם, ואלה דבריו (מו"ג, עב):

כשם שאי-אפשר שיימצאו איברי אדם בנפרד כשהם איברי אדם באמת, כלומר, שיהיה... הלב נפרד או בשר נפרד, כן אי-אפשר שיימצאו חלקי העולם זה בלא זה במציאות קבועה זאת אשר עליה אנו מדברים... באופן שתימצא אש בלי ארץ, או ארץ בלי שמים, או שמים בלי ארץ... כשם שיש בכל אדם ואדם כוח כלשהו הקושר את איבריו אלה עם אלה והנותן לכל איבר את מה שצריך לשמור לו את תקינותו ודוחה מפניו את מה שמזיק לו... כן יש במציאות דבר-מה המנהיג את כללותה, המניע את האיבר השליט הראשון שלה אשר נתן לו כוח הנעה כך שבו הוא מנהיג את מה שזולתו. אילו היינו מניחים שבטל אותו דבר, היתה בטלה מציאותו של הכדור הזה כולו, מה ששליט בו ומה שנשלט בו. בתוקף הדבר הזה נמשכת מציאותו של הכדור ושל כל חלק בו. דבר זה הוא הא-לוה, יתעלה שמו. רק במובן זה נאמר על האדם שהוא עולם קטן, כי יש בו עיקרון כלשהו המנהיג את כולו, בשל העניין הזה נקרא הא-ל יתעלה בלשוננו "חיי העולם" ונאמר: "וַיִּשְׁבַּע בְּחַי הָעוֹלָם" (דניאל יב: ז).

מן האמור לעיל מתברר שהדרשן במדרש תנחומא יוצא בדברי פולמוס נגד הרשעים שאינם מאמינים באחדות העולם הנברא וממילא גם לא במציאותו של א-ל המתייחס לעולם. בזה מנועים רשעים אלה מכל שביב של ידע השופע מהעולם העליון לבני האנוש בעולם הזה. כנראה משום כך המדרש מצביע על נוסח הפסוק "וַיַּעַן יוֹסֵף אֶת פְּרָעָה לֵאמֹר בְּלִעְדֵי, אֶ-לֵהִים יַעֲנֶה אֶת שְׁלֹם פְּרָעָה" (מא: טז). ואמנם אנו למדים מדברי הרמב"ם על השפע הרב של המידע שהגיע ליעקב אבינו בחלומו, ואשר הפרשנים עוד הוסיפו עליו כהנה וכהנה. נפנה אפוא לביאורו של ר' יוסף אבן שם טוב (מתוך דרשות ר' שם טוב בן שם טוב דוב, ונציה ש"ז עמוד יז):

והנה בחלום יעקב למדנו מעשה בראשית, ומעשה מרכבה, וידע שהשם ניצב עליו לשומרו להצילו מכל פגע ושידע ענייניו ופרטיו וידע הדברים העתידיים כמו שאמר "והיה זרעך כעפר הארץ"... "והשיבותיך אל האדמה הזאת"... והנה השכל האנושי קודם שיבוא לו החלום לא ידע דבר, ואחר שחלם ידע הדברים וכל מה שיצא מהכוח אל הפועל צריך מוציא ואם הדבר אשר ייתן הוא ידיעה. אם כן הנותן הוא יודע ואם ואמנם שידע הדברים הזמניים מתבאר מחלום האופה והמשקה שחלמו האחד שלשה שריגים והאחר ג סלים כנגד ג ימים ופרעה ראה ז' פרות ו- ז' שבלים כי הם שני רעבון... אם כן מאלו החלומות התבאר שיש בכאן סבה נבדלת יודעת הדברים כלל ופרט... הנה התבאר מהחלומות גם שיש השארות הנפש... בחלוף מה שאמרו רבים כי לא ידע (ה) דבר מפרטינו כמו שאמרו סכלי אומתינו (תה' עג: יא) וְאָמְרוּ אֵיכָה יָדַע אֵל וַיֵּשׁ (כמו: וכי יש) יָדַעָה בְּעֵלְיוֹן?¹

נסכם ונאמר שעניינו של המדרש הוא להורות שיש הבדל מהותי בין חלומות הרשעים לחלומות הצדיקים. הצדיקים מתאבים לדעת את המציאות ולמטרה זאת הם מכינים עצמם לפי מיטב השגתם לחלומות (חזיונות לילה) שיקרבו אותם למבוקש. לא כן הרשעים הנבדלים מהצדיקים בשאיפותיהם וכתוצאה מכך גם בחלומותיהם שבשנתם.

¹ וראו מורה נבוכים ג, יח.